

Fågelskydd

Svartån – hotat våtmarksområde

BO ERIKSSON

Svartån i Västmanland rinner upp på gränsen till Dalarna och rinner ut i Mälaren vid Västerås (figur 1).

På vägen passerar ån ett mycket flackt parti vid Västerfärnebo, Sala kommun, och flyter genom sjöarna Fläcksjön och Hällsjön. De närbelägna sjöarna Gorgen, Gussjön och Rörbosjön avvattnas av Svartån och påverkas av dess vattenstånd. På en sträcka av 30 km är lutningen drygt 1,5 m. I detta flacka landskap har åns högvatten alltid inneburit att stora områden översvämmats. Arealen fuktängar på torvmark är därför förhållandevis stor. Det största sammanhängande området med fuktängar går under namnet Nötmyran eller Löten.

Goda fågellokal

Tack vare översvämningarna är flera av de nämnda lokalerna värdefulla rast- och häckningslokaler för våtmarksberoende fåglar.

Fläcksjön är ca 2,5 km lång och 1,5 km bred på mitten. Den är stadd i igenväxning, vilken accelererat de senaste 10 åren. Sedan länge har ruggar av sjösäv funnits spridda över hela sjön men nu tillväxer bården av säv och bladvass längs stränderna kraftigt. Runt sjön finns fuktängar och högstarrkärr som är viktiga födoplatser för rastande andfåglar. Dagliga räkningar de senaste åren på de fem viktigaste lokalerna har visat att Fläcksjön är en mycket värdefull rastlokal för sångsvan och änder. Den är av internationell betydelse för sångsvan och av nationell betydelse för kricka, bläsand och knipa (Nilsson 1977). Normalt ses varje vår över 200 sångsvanar (max. 410), ca 200 bläsänder (max. 400), över 400 knipor (max. 1 100) och mer än 250 krickor. Våren 1978 erbjöd de bästa förhållandena på 70-talet och av kricka sågs fler än 1 500 ex. under en vecka, som mest över 2 000. Gräsand rastade med mer än 1 000 ex. och över 50 stjärtänder noterades vid flera tillfällen. De flesta år med normal vårfloed översvämmas även lämplig mark för vadare, varvid noterats: brushane 675, gluttsnäppa 18 och svartnäppa minst 50 ex.

Som häckningslokal är sjön förhållandevis bra. Ingen regelrätt inventering har genomförts men följande intressanta arter häckar (kriterier på häckning enl. Nilsson & Nilsson 1976): svarttärna (lyckad häckning 1977 och 1978), dvärgmå, gråhakedopping (1977,

1978), stjärtand (kull 1978), årtå, skedand, svarthakedopping, småfläckig sumphöna och under några år även rördrom.

Gussjön är betydligt mer lättöverskådlig (0,73 km²) och har sedan lång tid tillbaka besökts av ornitologer. Som rastlokal har den tidigare haft största betydelse på hösten, då följande noterades 1975: svarthakedopping 85, bläsand 770 och sothöna 1 600 ex. Av arter som häckar kan nämnas gråhakedopping, svarthakedopping, brun kärrhö, småfläckig sumphöna och vissa år trastsångare och rördrom (kriterier på häckning enl. Nilsson & Nilsson 1976).

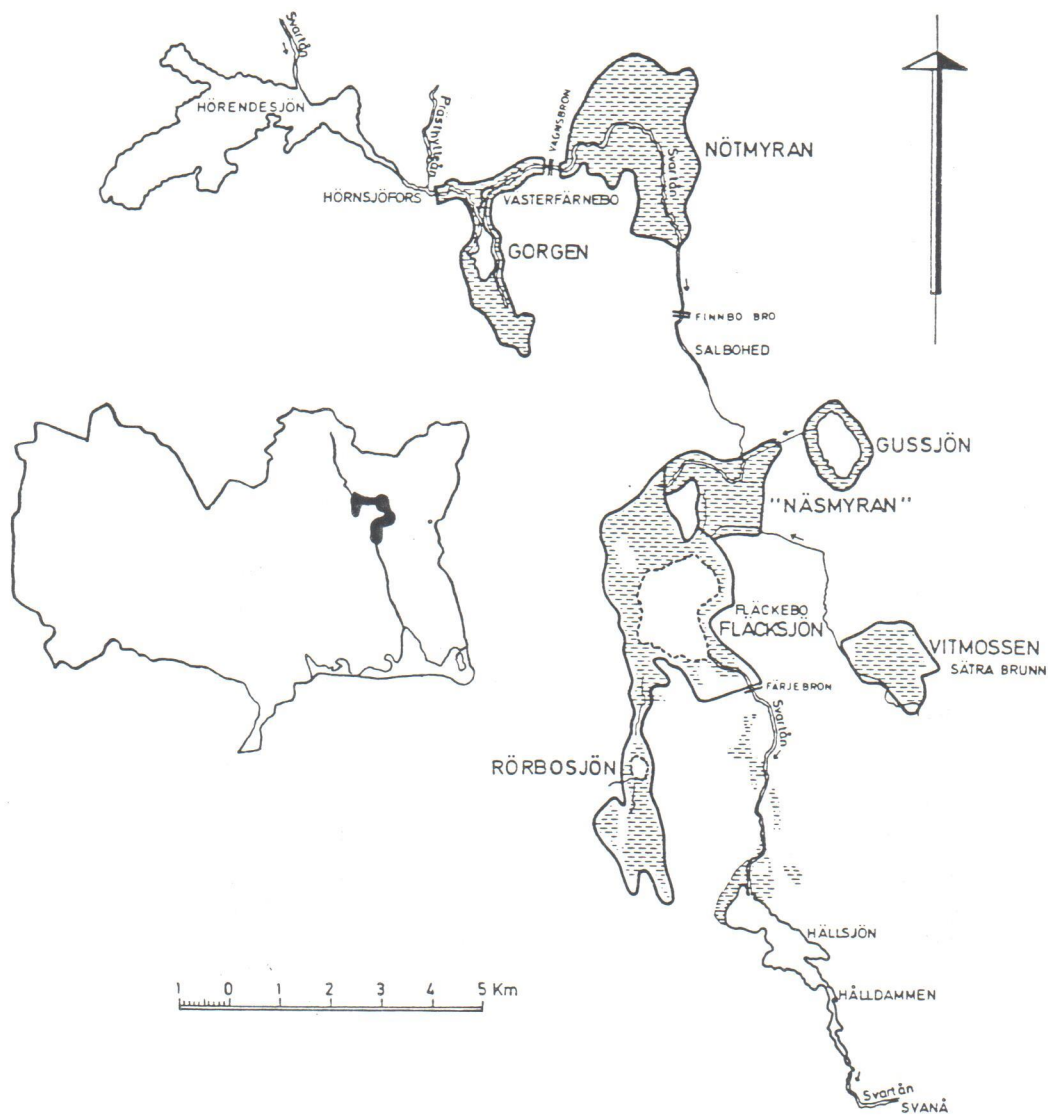
Gorgen är en invallad sjö som numera har vatten bara under åns högvatten. Då är den dock av internationell betydelse som rastplats för sångsvan. Över 200 ex. ses varje vår under en till fyra veckor. De två högsta värnoteringarna är 568 resp. 644 ex. De högsta siffrorna för änder har noterats i samband med att oskördad havre funnits på de våröversvämmade åkrarna runt sjön samtidigt som översvämningarna på Nötmyran uteblivit: gräsand 860 ex. och kricka 1 000 ex. Sädgås rastar årligen i området, där de alternerar mellan Gorgen och Nötmyran. Vanligen rör det sig om ca 100 individer men upp till 180 har setts. Som häckningslokal fungerar sjön dåligt eftersom vattnet sjunker undan så att de flesta bon får överges. Bland arter som försökt häcka kan nämnas svarthakedopping, knölsvan, brunand och vigg. Trana har häckat liksom skedand.

Hävdade fuktängar

Nötmyran (Löten) är ett omfattande våtmarksområde med slätterängar som fortfarande till stor del hävdas genom slätter (40 ha) eller bete (70 ha). Övriga delar befinner sig i olika stadier av igenväxning. På flygbilder tagna 1961 kan man utläsa att ungefär 85% av ängsmarkerna fortfarande hävdades. Igenväxningen är därför idag relativt ringa på de flesta delarna. Den sammanlagda arealen fuktängar på Nötmyran är ca 390 ha.

En inventering av hävdade fuktängar i södra och mellersta Sverige gjordes 1972 (Larsson 1972). Där redovisades 8 000 ha fuktängar. Nötmyran har dock ej rapporterats. En tabell över de olika lokalernas areal där Nötmyran tagits med (Eriksson 1978) visar att Nötmyrans hävdade del kommer på delad 19:e plats och den sammanlagda hävdade arealen längs Svartån på 8:e plats. (Då har fuktängarna runt Tåkern lagts ihop.) Av dessa 20 lokaler är 6 kustlokaler, och av inlandslokalerna ligger 8 i Skåne. Ännu intressantare är att beakta hur stor areal som används för slätter. År

Figur 1. Karta över våtmarksområdet vid Svartån. Det behandlade området har markerats med svart på den infällda kartan över Västmanland (ur Eriksson 1978).

1972 var det mindre än 10 lokaler i hela södra Sverige. Merparten av dessa låg i Skåne. Det enda slätterängs-området av samma storleksordning som Nötmyran synes idag vara Ryningen i Kalmar län.

Som fågellokal är Nötmyran viktig som rastlokal för änder och vadare. En absolut förutsättning för detta är dock att området översvämmas så att den produktion av frön och smådjur som sker på ängarna blir tillgänglig för fåglarna. Av simänder är det främst kricka och bläsänder som utnyttjar lokalen tillsammans med gräsänder. Under 1977 sågs som mest 622 gräsänder, 536

krickor och 358 bläsänder. För 1978 blev motsvarande siffror 522, 593 respektive 363. Våren 1978 bjöd för vadarnas del på perfekta förhållanden med lagom högt vattenstånd på de hävdade ängarna. Antalet brushanar översteg 400 ex. under mer än en vecka med toppsiffrorna 815 och 830 ex. Som mest sågs 130 gluttsnäppor och ca 50 svartnäppor.

Nötmyran är som häckningsplats viktig för flera våtmarksberoende arter. Brushane häckar troligen varje år. Sommaren 1978 "varnade" 2-3 par ivrigt i början av juli. Rödspov spelade under våren och vid ett besök

Figur 2. Vy över Nötmyrans översvämmade ängar. Foto: Per Olsson.

den 2 juli varnade paret kraftigt. Stammen av gräs-hoppångare är stark. Under början av juni 1978 hävdade 39 hanar revir inom ängsmarkerna.

Torrlägningsshot

Sedan slutet av 1975 pågår en utredning rörande torrläggning av dessa marker. Översvämningarna är besvärande för jordbruket. Ett antal invallningar gjordes under 1930-40-talet. Vallarna består av torvjord och lera och står ej längre emot kraftiga högvattenstånd. Bidragande orsak till detta är i flera fall bristande underhåll av vallarna (främst busk- och trädröjning) samt att under detta sekel ingen rensning av ån har skett.

Enligt förslaget skall man på en sträcka av 30 km gräva bort i genomsnitt 8 m³/löpmeter (som mest 30 m³/löpmeter) och göra en kanal med en bottenbredd på 8-15 meter. Därigenom räknar man med att eliminera de normala högvattenstånden nästan helt och kraftigt minska tiden för de allra högsta vattenstånden. Genom en s.k. grunddamm ska man förhindra att extrema lågvattenstånd uppstår, framförallt i Fläcksjön.

Utredning om naturvärden

Under 1977 och 1978 har länsstyrelsens naturvårdsenhet gjort en utredning av områdets naturvärden (Eriks-son 1978). Samtidigt har i princip torrlägningsutred-

ningen legat nere. I länsstyrelsens utredning ingår bl.a. större delen av det material som kort redovisats ovan. Det framgår där även att det planerade torrlägningsföretaget skulle spoliära Nötmyran som biotop. Större delen skulle förmodligen uppodlas temporärt för att markägarna ska få tillbaka satsade pengar. De övriga områdenas betydelse som rastplats skulle troligen minska drastiskt och Fläcksjöns igenväxning accelereras ytterligare.

Naturvårdsönskemål

Från naturvårdens sida är det ett starkt krav att åtminstone Nötmyran och Fläcksjön avsätts som reservat och att torrlägningsplanerna och kanaliseringen av ån stoppas. (En rensning av åfåran finns dock inget skäl att motsätta sig.) Naturvårdsverket har i sitt remissvar över länsstyrelsens utredning sagt sig vara beredda att stödja en sådan lösning med medel. Möjligheterna till markförvärv borde beaktas. SNV anser det också önskvärt att så snabbt som möjligt restaurera och återuppta hävden på de igenväxande delarna av Nötmyran.

Bollen ligger nu hos länsstyrelsen som under våren skall avgöra vilka intressen som ska råda i området. Man får hoppas att det faktum att torrlägningsutredningen redan kostat 750 000 kr (varav 150 000 under det år då den rimligen borde legat nere!!) inte ska lägga hinder i vägen för att detta riksintressanta område ska kunna räddas.

Litteratur

- Eriksson, U. 1978. Våtmarkskomplexet vid Svartån. Utredning rörande naturförhållanden och naturvärden. *Meddelande nr 16, 1978*. Länsstyrelsen i Västmanlands län.
- Larsson, T. 1972. Den hävdade fuktängen från ornitologisk synpunkt. Nuvarande och framtida förekomst i södra Sverige. Inst. f. skogsekologi. *Rapporter och uppsatser nr 12*.
- Nilsson, L. 1977. Rast- och övervintringslokaler för änder, svanar och sothöns i södra Sverige. *SNV PM 914*.
- Nilsson, S. G. & Nilsson, I. 1976. Hur ska naturområden värderas? *Fauna och Flora* 71: 136-144.

Bo Eriksson, Fack 43, S-730 70 Västerfärnebo

Handledarutbildning i faunavård

SUNE ANDERSSON

Under tre dagar, den 30 januari-1 februari 1979, genomförde skogsstyrelsen i samverkan med institutonen för viltekologi vid lantbruksuniversitetet den första av tre parallella kurser i faunavård, vilka förlagts till Pinnarpsbadens kursby utanför Kisa. I första omgången deltog B-, C-, D-, E-, G-, H- och K-länen, i allmänhet företrädde av två skogstjänstemän och en faunakännare vardera. Faunavårdsubildningen i länen skall sedan ledas av dessa personer.

Första dagen ägnades åt föreläsningar och diskussioner om faunan och faunavården samt normer för tillämpningen av faunavårdshänsyn enl. 21 § i den nya skogsvårdslagen (SVL). Andra dagen genomfördes en heldagsexkursion med diskussioner och grupparbeten. Tredje dagen omfattade exkursion på förmiddagen och metodisk diskussion under eftermiddagen. Kvällspassen ägnades bl.a. åt samrådsrutiner i faunavårdsfrågor.

Kursledningen med Bo Wallin i spetsen skötte allt förträffligt. Inte ens 30 cm nysnö över en natt kunde rubba programmet. För den biologiska sakkunskapen svarade ett välorganiserat team från lantbruksuniversitetet under Ingemar Ahlén's ledning. Särskilt entomologen, Bengt Ehnström, i detta team imponerade på oss med sina distinkta redogörelser för smådjurens livsbetingelser i olika miljöer. Att ge dessa fakta på ett så intresseväckande sätt som skedde kräver gedigna kunskaper om ett mycket stort antal arters biologi.

Faunavårdens mål

Med stöd av tankegångarna i vår fysiska riksplanering bör avsikten med faunavården vara att bevara miljöer av skilda slag i så stor utsträckning att någon nu levande djurart inte försvinner från landet (Ahlén-Boström-Pettersson: *Faunavård i skogsbruket*. Stencil.). Detta kräver ett väsentligt hänsynstagande till faunan från skogsbrukets sida. Huvudfrågan under kursen blev följaktligen hur god faunavård skall bedrivas utan att avsevärt försvåra rationellt skogsbruk. Den juridiska förankringen kommer att ligga i den nya skogsvårdslagens 21 §.

Kursledningen: Fr. v. Åke Levin SVS-B, Bo Wallin SKS och Ingemar Ahlén SLU. Foto: Gunnar Blychert SKS.